
Cerința socială și comportamentul matrimonial în Dioceza reformată Odorhei la sfârșitul secolului al XIX-lea

---

Kolumbán Zsuzsánna

Kolumban Zsuzsanna

Licențiată în istorie la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității “Babeș-Bolyai” și absolventă în anul 2003 a Masteratului de Socio-antropologie istorică de la Facultatea de Istorie și Filosofie. Specializare în demografie și istoria socială a secuilor în epoca modernă.

Au trecut numai câteva decenii de când istoricii, antropologii și etnologii, cercetând izvoarele arhivistice ale secolelor precedente, au început să se concentreze și asupra istoriei oamenilor de rând. Această încercare, într-o anumită măsură, poate fi considerată o opoziție față de concepția care domina până atunci istoriografia, potrivit căreia istoria

aparține numai personalităților excepționale și unor mari evenimente istorice. Însă, în umbra acestora, a stat mereu mulțimea lipsită de individualitate.¹

Cercetătorii au ajuns astfel la analiza moravurilor, gândirii și obiceiurilor, analiză care este încă la începuturile sale. Studiul de față are ca scop să contribuie la cercetarea moralității oamenilor de rând din dioceza reformată odorheiană, bazându-se pe izvoare arhivistice încă necercetate. Este vorba despre “Actele proceselor de divorț” (din anii 1874, 1884 și 1895) întocmite de membrii tribunalului ecleziastic de căsătorie², care se află în Arhivele Diocezei reformate odorheiene.

Documenetele amintite sunt aranjate în pachete, care conțin actele proceselor finalizate în același an. Pentru fiecare caz discutat, era întocmit un dosar în jur de 30 de pagini, care în general conține: cererea de divorț, certificatele de naștere și certificatul de căsătorie, mărturiile, procesele verbale, sentința și diferite acte administrative. În unele cazuri găsim adevăruri despre schimbarea religiei, certificate medicale sau adevăruri de proprietate, dacă divorțul era cerut din motive sanitare sau economice.

---

¹ Szócsné Gazda Enikő, *Erkölc és közösség*, Miercurea Ciuc, 2001, p. 5.

² Unul dintre forurile prin care biserica a reușit să influențeze viața familială a fost tribunalul ecleziastic de căsătorie. Tribunalul a fost înființat în 1868, preluând împreună cu tribunalul public funcțiile sinodului parțial în ceea ce privește problemele legate de căsătorie și divorț. Era alcătuit din protopop sau suplinitorul său și 10 asesori. A fost desființat în 1894.

Cu siguranță, cele mai interesante dintre actele întocmite pe parcursul proceselor de divorț sunt mărturiile. Informațiile date de martori au avut o importanță deosebită în cadrul procesului fiindcă erau menite să dovedească membrilor tribunalului necesitatea divorțului, existența și gravitatea culpei de care era învinovățit pârâtul și să-i ajute pe preoți să decidă dacă mariajul poate fi salvat sau nu. Dacă unul dintre martori a afirmat că într-un anumit mod căsătoria ar mai putea fi salvată, membrii tribunalului au încercat reconcilierea³.

Putem constata că în 1874 a existat obiceiul de a prezenta un număr mare de martori în fața tribunalului. Astfel, întâlnim procese la care au fost prezenți uneori 24 de martori, adică 12 indivizi ca martorii pârătorului și 12 de martori aduși de cel pârât. În anii următori însă, numărul martorilor a scăzut la 3-4, care erau aduși de regulă de pârător.⁴ Cel învinovățit i-a prezentat pe martorii săi numai dacă au apărut îndoieli referitoare la motivele divorțului.

Martorii au răspuns în fața preotului și a învățătorului (în general ei fiind desemnați pentru consemnarea mărturiilor fiindcă erau considerați ca fiind nepărtinitori și știau să scrie) în general la cinci întrebări, și anume:

1. Dacă cunoaște cuplul care vrea să divorțeze.
2. De cât timp sunt căsătoriți.
3. Cum au trăit împreună.
4. O întrebare specifică referitoare la motivul disoluției, de exemplu: „Este adevărat că bărbatul și-a amenințat soția”; „Ce știe despre adulterul femeii”; „Trăiește cineva în casa bărbatului de când soția sa a plecat”.
5. Dacă există posibilitatea salvării căsătoriei.

Răspunsurile date de martori ne oferă o serie de informații, altele decât cele strict legate de procesul respectiv. De exemplu, putem cunoaște fenomene ca ierarhia valorică, normele, sentimentul vital și mentalitatea din trecut, și putem sesiza antagonismul dintre cerința socială și atitudinea omului, care îmbracă forma păcatului, și ca atare pricinuieste o reacție socială. Primim informații referitoare la funcțiile din familie sau la atitudinea oamenilor față de diferite boli, care erau amintite ca motive de divorț. Putem constata existența unor diferențe dintre concepția bisericii referitoare la motivele ce conduc la divorț, și ierarhia dintre aceste culpe alcătuite de populație.

Pornind de la problema motivelor disoluției, am constatat că divorțul era cerut în general din motive ca:

---

³ Dacă tribunalul a văzut încă o posibilitate pentru salvarea familiei, căci motivele divorțului nu au fost suficient argumentate, sau un martor a susținut posibilitatea menținerii căsătoriei, era decisă reînțorcerea pârătorului la cel considerat vinovat pentru șase luni. La începutul și la sfârșitul acestei perioade cuplul a avut obligația să se prezinte în fața preotului, care a încercat reconcilierea dintre cei doi. Dacă nici coabitarea forțată nu a convins cuplul să mențină căsătoria, era declarat divorțul. După 1890, cu scopul de a contracara declinul disciplinei ecleziastice, perioada destinată reconcilierii a fost împărțită. Astfel pe durata unui proces cei dornici să divorțeze erau nevoiți să se prezinte de cel puțin trei ori în fața preotului pentru efectuarea probei de reconciliere.

⁴ Scăderea numărului martorilor a fost determinată de transformarea structurii procesului după 1890.

- femeia și copiii sunt bătuți de către soțul bețiv
- soția nu-și iubește soțul, ea era forțată de către părinți să se mărite cu el
- soțul nu este un bun gospodar, cheltuiește banii familiei în cârciumă
- soțul înjură întotdeauna
- soțul își înșală soția sau trăiește în concubinaj cu o altă femeie
- soțul cheltuiește banii familiei pe femei stricate
- soțul are un copil ilegitim
- soțul sau soția suferă de o anumită boală ce face imposibil viața cu el, sau este impotent
- la baza căsătoriei nu a stat dragostea dintre tineri, bărbatul fiind forțat de către părinți să se căsătorească cu o fată aproape necunoscută de el din interese economice
- soția nu este o gospodină bună, ea fuge acasă la părinți în timpul muncilor câmpului, nu face curățenie în casă, nu știe să gătească, nu are grijă de copii
- soția își înșală soțul, a dat naștere unui copil ilegitim
- soția este o femeie stricată, care înjură, vorbește urât și prea mult
- soția este certăreață și bețivă
- soția nu respectă părinții soțului
- soția suferă de o boală ereditară, care face imposibil viața cu ea.

Aceste cauze, desigur, nu apar separat, ci legate una de cealaltă, de exemplu beția cu agresivitate și înjurăturile, concubinajul și adulterul cu copii ilegitimi. Unele apar mai des, ca de exemplu cele legate de infidelitate sau căsătoria contractată din voința părinților. Este important de amintit, că există și o ierarhie dintre ei, de fapt două, una alcătuită de societate, iar alta de autoritățile ecleziastice. Aceste două feluri de atitudini pot fi distinse dacă studiem separat mărturiile de sentințe.

Dacă luăm pe rând motivele divorțurilor și atitudinea comunității față de oamenii cu comportament deviant, mai întâi trebuie să amintim adulterul, o primă formă a infidelității conjugale. Este vorba despre unul dintre motivele majore ale divorțului, chiar dacă nu putea fi demonstrat, ci a existat numai "bănuiala întemeiată" a adulterului. Culpă respectivă poate fi întâlnită în cazul ambelor sexe, însă adulterul femeii era considerat mai grav decât cel al bărbatului, întrucât acesta putea aduce în familie copii care deveneau pe nedrept moștenitori.⁵

Satul a considerat ca fiind primele semne ale adulterului dacă o femeie măritată a fost văzută împreună cu un bărbat străin fără prezența soțului, dacă intra un bărbat într-o casă de unde soțul era plecat, dacă femeia a urcat pe căruța unui străin sau dacă a dansat în petreceri cu alți bărbați decât soțul său. Deci societatea a pretins de la femeile măritate că în lipsa soțului lor să steie în casă, să nu plece în alte sate, să nu lase străini în casă și să nu meargă la petreceri neînsoțite de soțul lor. Bărbații erau bănuți de adulter dacă duceau femei necunoscute în casa lor, dacă intrau în case unde femeia era lăsată singură, dacă cumpărau daruri unor femei străine, dar și dacă plecau prea des la oraș.

Adulterul este unul dintre cele mai des întâlnite motive de divorț. Desigur nu apare totdeauna ca motivul principal, dar dacă nu era legat de ex. de concubinaj,

---

⁵ Vladimir Trebici, *Demografie și etnografie*, București, 1986, p. 276-277.

era așezat mereu pe primul loc de către martori. Acest fapt atestă disprețul comunității față de cei care au comis această culpă, dispreț care nu a dispărut din memoria comunității nici chiar după ce cel păcătos era pedepsit de autoritățile ecleziastice.⁶

În categoria culpelor legate de infidelitatea conjugală intră și concubinajul, care poate fi definit ca fiind conviețuirea ilegală a unor indivizi, fiind vorba nu numai de relații sexuale, dar și afective și de întreținerea comună a unei gospodării.⁷ Ca adulterul, și concubinajul poate fi întâlnit în cazul ambelor sexe și a avut ca consecință pierderea respectului comunității. Putem să amintim aici o mărturie referitoare la concubinajul unui bărbat originar din Praid: "Illyés Lidia (soția) după doi ani de căsătorie era nevoită să-și părăsească soțul, din cauză că acesta nu era capabil să ducă o viață normală de familie, și nu era nici un gospodar bun. Soțul agresiv, vagabonda și întreținea relații sexuale cu femeii străine. După ce femeia nu a mai putut să suporte situația a plecat, iar soțul a dus o altă femeie în casa sa cu care trăiește împreună și acum. Cei doi au ținut chiar și o petrecere la care am participat și eu. Atunci am văzut că trăiesc ca soț și soție, dorm împreună și întrețin o gospodărie comună fără nici un secret. După cum am auzit femeia este deja gravidă."⁸

Semnul cel mai evident al concubinajului, pe lângă administrarea comună a gospodăriei era nașterea unui copil ilegitim. Apariția unor astfel de situații era consecința relațiilor sexuale cu un individ din afara căsătoriei. Cele care au dat naștere unor copii ilegitimi erau disprețuite de comunitate și deseori izolate. Detestul societății este atestat și de faptul că de ex. mărturia acestor oameni era considerată ca fiind fără valoare.

Unul dintre motivele majore, care a atras după sine declararea imediată a divorțului a fost căsătoria contractată din voința părinților. Cauza apariției unor astfel de situații poate fi pusă în legătură cu interese economice. În acest caz putem să remarcăm o diferență dintre atitudinea ecleziasticilor și cel al comunității. În timp ce pentru biserica reformată o astfel de căsătorie era lipsită de orice fel de bază morală, deci divorțul trebuia acordat imediat,⁹ din mărturisiri nu se simte dezaprobarea martorilor. Evenimentele care atestă forțarea căsătoriei sunt povestite cu o oarecare nepăsare, iar dacă este dezaprobat ceva atunci acest lucru era baterea în mod public a tinerilor, și agresivitatea părinților. Această atitudine ca și numărul mare al acestor cazuri ne trimite la concluzia că mariajul contractat din voința părinților era încă un fenomen general la sfârșitul secolului XIX-lea.¹⁰

Analizând în continuare atitudinea comunității față de diferite culpe care au condus la divorț, trebuie să spunem câteva cuvinte și despre cele două forme ale

⁶ Arhivele Diocezei Reformate Odorheiene, *Actele proceselor de divorț*, 1874/2, 5, 6, 13, 15, 16, 29, 31, 34, 35.; 1884/1, 2, 5, 8, 28, 30.; 1895/13, 39, 50, 52.

⁷ Sorina Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a secolului XIX-lea și la începutul secolului XX*, Cluj, 1999, p. 243.; Petru Iluț, *Sociologia familiei*, Cluj, 1993, p. 227.

⁸ Loc. cit., *Actele proceselor...*, 1874/27.

⁹ Szeredey József, *Egyházjog*, vol. II, Pécs, 1974, p.1102.

¹⁰ Loc. cit., *Actele proceselor...*, 1874/3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 16, 19, 20, 22, 23, 29.; 1884/31, 23, 24, 19, 14, 9, 3.; 1895/31, 35, 30, 24, 21, 14, 10, 11, 5, 31, 64, 61, 58, 56, 53, 48, 46, 44, 37, 36.

agresivității: bătaia și cearta. Conform moralității secolului XIX-lea rolul conducător în viața familială aparținea bărbatului, deci femeia a avut obligația să se supună voinței bărbatului în ceea ce privește treburile legate de gospodărie, problemele economice și financiare, viața sexuală.¹¹ Deci cearta, o culpă care în majoritatea cazurilor era comisă de femei, însemna că soția refuză să accepte rolul conducător al bărbatului și statutul său în cadrul familiei. Această culpă împreună cu altele a putut conduce la “ură de neîmpăcat” și la destrămarea familiei, cea mai importantă formă de solidaritate pentru societatea secolului XIX-lea.¹²

La unele familii cearta a ajuns să se transforme în bătaie, care uneori a pus în pericol viața partenerului. Este cazul lui Orbán János din Praid, care era caracterizat de un martor în felul următor: “după 15 de ani de căsătorie din cauza alcoolului și-a bătut soția fără milă de mai multe ori cu o lopată. Data trecută când am auzit din nou strigătele femeii, am mers să văd dacă are nevoie de ajutor. Când am intrat în casă am văzut că bărbatul încă își bate soția, care deja și-a pierdut conștiința. Este sigur că căsătoria nu mai poate fi salvată fiindcă nu există o femeie care să trăiască împreună cu un astfel de individ.”¹³ După cum se simte și din citatul mai sus prezentat o astfel de agresivitate era puternic dezaprobat de membrii comunității.

Strâns legat de agresivitate apare și culpa alcoolismului, mai ales ca o culpă al bărbaților, însă întâlnim și femei bețive. Trebuie să precizăm că în aceste cazuri nu este vorba despre bărbații care după o zi de muncă pe câmpie au intrat în cârciumă, ci despre cei la care alcoolismul se prezintă ca o boală. Acești oameni conform mărturiilor din cauza alcoolului au ajuns într-o stare aproape inconștientă, în sensul că după ce erau dați afară din cârciumă și urcați pe căruța lor “ au adormit și ajungeau acasă numai dacă calul nu se oprea după o anumită distanță”.

Ca exemplu putem aminti cazul unui bărbat devenit alcoolic, care era caracterizat în felul următor: “Kassai Mihály este un om alcoolic, care știe doar să distrugă, astfel nu există nici o femeie care să întrețină o gospodărie cu el. Stă mereu în cârciume, unde se bate, injură și deseori este aruncat de acolo cum ar fi un animal. Din cauza beției are datorii mari, care acuma trebuie să fie plătite de soția sa. Nu a respectat nici femeia sa, nici pe părinții săi, a vrut să alunge copiii din casa care era de fapt proprietatea femeii.”¹⁴ Acești oameni nu au mai fost capabili să-și conducă gospodăria, nu au putut asigura banii necesari pentru întreținerea familiei, și în consecință au devenit inapți pentru îndeplinirea funcției lor în familie și în societate.

Bărbații alcoolici erau disprețuiți de societate, dar probabil beția femeilor era dezaprobată și mai mult. Este cazul unei femei din Racoșul de Sus care conform martorilor din cauza alcoolului nu numai că nu și-a mai îndeplinit obligațiile sale legate de familie, dar a ajuns să fure mai întâi diferite bunuri din propria lor casă apoi și banii socrului său. În acest caz deja alcoolismul este dublat de una dintre culpele cele mai dezaprobrate de societate: furtul de bani.¹⁵

---

¹¹ Semlyén István, „A családi élet válsága nyugaton”, în *Korunk évkönyv*, Cluj, 1986-87, p. 234.

¹² Loc. cit., *Actele proceselor...*, 1874/15, 9, 35, 36, 30.; 1884/28, 29, 30.; 1895/18.

¹³ *Ibidem*, 1874/30.

¹⁴ *Ibidem*, 1874/28.

O altă culpă care amenința moralitatea populației era înjurătura. În legătură cu această problemă putem constata din nou o diferență dintre atitudinea bisericii și reacția comunității. Ecclesiastici au considerat înjurătura o culpă extrem de gravă, dar numărul proceselor în care este amintită această culpă ca motiv de divorț era în permanentă scădere. Este clar că nu putem vorbi despre dispariția acestui “obicei”, ci de faptul că a devenit un lucru comun ce nu mai este considerat o culpă de către populație. Acest lucru este atestat și de faptul că martorii nu amintesc aproape deloc înjurătura în răspunsurile date în fața tribunalului.¹⁶

Probabil cele mai interesante dintre procesele de divorț sunt cele care au fost începute din cauza unor boli sau imperfecțiuni corporale, fiindcă reflectă și credințele populației și cunoștințele medicale. Analizând aceste procese am constatat că bolile incurabile, mai ales cele epidemice, și unele imperfecțiuni corporale erau considerate ca fiind semne ale păcatului. Astfel și vindecarea bolilor se făcea în primul rând de către vrăjitori, oameni tămăduitori, însă dacă aceste tratamente nu au avut rezultate deja era căutat și doctorul.

Putem să amintim aici un proces din 1874, divorțul fiind cerut din cauza unei boli extrem de rare cu cauze genetice, însă care se pare că a fost prezent la o familie întreagă. Boala respectivă cauzează deformarea pielii, care este acoperită cu bățături din cheratină în formă de solzi. În cazul amintit femeia era cea care suferea de această boală și familia sa, care era izolată de comunitate, boala fiind considerată un semn al răutății.¹⁷

În sfârșit trebuie să amintim și un alt tip de motive, și anume imposibilitatea executării datoriilor legate de gospodărie. Este vorba despre procese în care pe lângă alte culpe între motivele disoluției apare și faptul că femeia este o gospodină rea sau soțul un gospodar rău. Aceste culpe, care nu au constituit motive de divorț conform considerațiilor bisericii, erau în legătură cu funcțiile femeii și al bărbatului în familie. Potrivit obiceiurilor, conducerea “gospodăriei mare” și rezolvarea problemelor financiare erau treburile bărbatului. În schimb conducerea “gospodăriei mici” și rezolvarea problemelor legate de cumpărături zilnice și vânzarea produselor din grădina din jurul casei erau considerate treburile femeii.

În consecință persoana care nu și-a făcut datoria a fost considerat un gospodar sau o gospodină rea, din cauză că a provocat greutatea partenerului, care trebuia să preia și munca celuilalt, și a cauzat lipsuri familiei. Indivizii care nu au putut, sau nu au vrut să-și facă datoria erau considerați lași, iresponsabili, prost educați și în consecință erau disprețuiți de colectivitate.¹⁸

Strâns legat de situația mai sus prezentată trebuie să amintim și imposibilitatea executării datoriilor legate de viața familială. Desigur femeia care nu era o gospodină bună nu era nici o soție bună și tot așa și bărbatul, dar totuși trebuie să facem distincție între cele două situații, căci cea de a doua este legată și de relații afective și sexuale. Comunitatea a considerat o soție ca fiind rea nu numai dacă nu gătea pentru soț, dar și atunci când nu și-a arătat iubirea, era rigidă, refuza relația

---

¹⁵ *Ibidem*, 1874/26.

¹⁶ *Ibidem*, 1874/36, 35, 34, 28, 29, 25, 19, 16, 13, 9.; 1884/35, 2, 6.; 1895/4.

¹⁷ *Ibidem*, 1874/12.

¹⁸ *Ibidem*, 1874/9, 5, 32, 14, 34, 13.; 1884/20, 5, 17.; 1895/18, 38, 31, 55, 34.

sexuală, nu lua în considerare spusele bărbatului, nu respecta soțul, nu accepta rolul conducător în familie al partenerului, nu avea grijă de copii etc. Soțul care nu a executat datoriile legate de viața familială era caracterizat ca fiind un personaj agresiv, care refuză delicatețea față de soția sa, nu o apără pe ea dacă este agresată de alte persoane, bate femeia și pe copii săi.¹⁹

În aceste două situații putem constata că atitudinea societății diferea de cea a bisericii. În timp ce imposibilitatea executării datoriilor legate de gospodărie pentru biserică nu a reprezentat nici culpă nici motiv de divorț, populația a considerat ca fiind o culpă extrem de gravă comisă împotriva familiei, care duce la o situație inacceptabilă de către partener. Această inaptitate era așezată chiar în fața imposibilității executării datoriilor legate de familie, care era considerat ca fiind o culpă de către eclesiastici.

Concluzionând toate cele spuse pe paginile anterioare putem constata, că martorii, printre faptele nedemne, dăunătoare unei căsătorii și totodată dăunătoare colectivității au pus pe primele locuri concubinajul și adulterul, deci culpele legate de infidelitatea conjugală, urmate de nașterea unui copil ilegitim, hoție, bătaia dacă a pus în primejdie viața partenerului și inaptitatea efectuării datoriilor legate de gospodărie, deci o situație care pentru biserică nu a însemnat nici culpă nici motiv de divorț. Alcoolismul era considerat dăunător dacă a avut ca consecință neîngrijirea gospodăriei, iar sterilitatea femeii, impotența bărbatului, bolile incurabile privite cu o oarecare nepăsare nefiind înțelese de fapt de populație. Pe cei care sufereau de o boală incurabilă, mai ales dacă era vorba despre ceva cu semne mai evidente, societatea într-un mod instinctiv a izolat-o, din cauză că nu înțelegea cauza bolii, deci nici nu vorbesc despre astfel de lucruri.

Nu sunt lipsite de interes nici informațiile pe care mărturiile ne dau despre acuitatea cu care era observat în sate, fiecare membru al colectivității, și nici constatarea că datorită acestui control era greu să trăiești în concubinaj sau ca hoț. Citind mărturiile întâlnim mereu afirmații de felul următor: “Am văzut pe cei doi ieșind împreună din casă după ora 10 seara, deci am mers imediat după ei să văd ce se întâmplă”; “Am auzit ceva zgomot din grădină, și am ieșit ca să văd cine sunt acolo și ce fac”; “Am văzut că este lumină în grajdul vecinului, am mers acolo să văd cine este înăuntru”; “Am văzut prin fereastră că a intrat în casă un bărbat străin, astfel am mers la fereastra lor ca să văd ce se întâmplă”; “Am văzut că în loc să meargă acasă vecinul meu a intrat într-o altă casă de unde bărbatul era plecat la oraș și a stat acolo până dimineața când deja turma ieșea din sat”.

Putem constata că nu este vorba numai despre curiozitatea oamenilor, ci și de faptul că exista o legătură mai strânsă între oameni mai ales că este vorba despre o zonă mai puțin populată. Oamenii se cunoșteau unul pe celălalt deci nu trăiau izolați, și au controlat rudele sau vecinii ca să știe dacă aceștia au nevoie de ajutor.

Tot prin mărturii putem alcătui o imagine și despre nivelul intelectual al populației, mărturiile scrise de notar fiind semnate cu un “X” de către analfabeți. Chiar dacă este vorba despre 663 de mărturii, deci informațiile primite nu pot fi generalizate, ne permit totuși tragerea unor concluzii.

---

¹⁹ *Ibidem*, 1874/11, 32, 36, 30, 35.; 1884/18, 27, 21, 15, 13, 12.; 1895/23, 43, 32, 33, 63, 29, 12, 25, 50, 45, 66.

După cum am mai amintit deja numărul martorilor era în continuă scădere, astfel în timp ce încă în 1874 avem de a face cu 311 de martori raportat la 36 de cazuri, în 1884 sunt consemnați numai 166, iar în 1895 doar 186 de mărturii raportat la 35 respectiv 67 de cazuri. Dintre martori 341 erau de sex masculin iar 322 de sex feminin. Avem în total 431 de indivizi analfabeți dintre care 301 erau femei. Deci dintre martorii de sex feminin numai 20 au știut să scrie. Totodată referitor la aceste date am constatat că între 1874 și 1895 nu putem vorbi despre o scădere a analfabetismului femeilor, chiar dacă conform legilor acest lucru trebuia deja să se producă la sfârșitul secolului XIX-lea. Probabil cum era și de așteptat majoritatea femeilor care au știut să scrie și să citească erau între 17 și 27 de ani. Numai o singură femeie mai în vârstă (32 de ani) nu era analfabetă, dar la ea se preciza că este de origine nobiliară și că a venit din părțile vestice ale țării.²⁰

Datele referitoare la nivelul intelectual al martorilor pot fi prezentate într-un tabel în următorul fel:

AN	Analfabeți			Știutori de carte			TOTAL
	Masc.	Fem.	Total	Masc.	Fem.	Total	
1874	78	136	214	94	3	97	311
1884	30	80	110	50	6	56	166
1895	22	85	107	67	12	79	186
TOTAL	130	301	431	211	21	232	663

Putem să amintim aici datele statistice întocmite de Szabó Géza în 1880, potrivit căreia 26,9% din populație știa să citească și să scrie, iar 13,7% numai citea. Autorul menționa încă, că din zona secuiască populația din zona Odorheiului este cea mai învățată, legând acest fenomen de numărul mare al protestanților.²¹

Analizând apartenența religioasă a martorilor putem constata că, chiar dacă majoritatea acestora erau de religie reformată, erau printre ei și catolici, unitarieni și ortodocși fiindcă martorii erau întotdeauna vecinii, rudele și prietenii celor aflați în proces. Referitor la afirmația amintită mai înainte conform căreia procentul mai mic al analfabetismului ar fi în legătură cu numărul mare al protestanților am încercat să leg apartenența religioasă al martorilor cu nivelul lor intelectual. Iată rezultatele:

- Martori ortodocși: 11 dintre care 11 analfabeți (toți martorii sunt femei)
- Martori catolici: 24 dintre care 18 analfabeți
- Martori unitarieni: 78 dintre care 48 analfabeți
- Martori reformați: 547 dintre care 351 analfabeți
- Martori greco catolici: 3 dintre care 3 analfabeți (toate sunt femei).

Desigur în acest caz trebuie să avem în vedere că datele nu pot fi nicicum generalizate la întreaga populație, dar totuși cred că putem să afirmăm că fenomenul analfabetismului nu trebuie pus în legătură cu apartenența religioasă ci cu sexul indivizilor.

²⁰ *Ibidem*, 1874/16.

²¹ Szabó Géza, „A Székelyföld”, în *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, XXIII, 1880, p. 246-247.

Privind retrospectiv datele înșiruite în general putem constata că viața populației reformate din dioceza reformată odorheiană în a doua jumătate al secolului XIX-lea era reglementată de tradiții, de modele ancestrale, de o ierarhie a valorilor așa cum le cristalizase un lung șir de veacuri, însă tocmai pe pragul unor transformări decesive. Premisa integrării în societate a fost respectarea acelor norme pe care comunitatea le respecta și le considera ca fiind proprii. Aceste norme pot fi considerate ca fiind legi nescrise, care oferă indicii pentru individ referitoare la comportarea sa în comunitate în care a vrut să se integreze.²² Antagonismul dintre cerința socială și atitudinea omului a îmbrăcat mereu forma culpei, a păcatului, și în consecință pricinuia o reacție socială în general negativă. Populația s-a temut întotdeauna de oameni cu comportament deviant, din cauză că au însemnat o amenințare pentru viața familială dar și pentru viața comunității în general.²³

Societatea secolului XIX-lea a fost una axată pe familie. Fiecare om a avut ca țel suprem să se căsătorească, să aibă copii, să creeze un spațiu vital, să rezolve problemele legate de moștenirea bunurilor sale. În cadrul familiei fiecare individ a avut propriul rol, cunoscut și acceptat deja în anii copilăriei. Rolul conducător și de susținător îl avea bărbatul, femeia având rolul de mamă, soție și gospodină. Aceste funcții presupuneau un anumit comportament ceea ce este reflectat extrem de bine de măturii, tot așa cum și reacțiile față de indivizi cu comportament deviant.

Putem constata că soțiile din a doua jumătate al secolului XIX-lea aveau un spațiu vital cam restrâns. Majoritatea lor probabil și-a petrecut viața între hotarele satului natal, ajungând de câteva ori până la orașul cel mai apropiat și vizitând rudele din satele vecine dar numai în prezența soțului său. O soție bună era una care își petrecea majoritatea timpului cu treburile din jurul casei, a acceptat sfaturile soțului și l-a ajutat în înmulțirea venitului anual. Femeia trebuia să se supună voinței părinților și apoi al soțului, trebuia să știe cum să organizeze munca din jurul casei. Tocmai din această funcție a femeii a rezultat numărul mare de femei neștiutoare de carte.

În schimb rolul bărbatului a fost în primul rând conducerea gospodăriei mari și administrarea veniturilor familiei ce presupuneau o mobilitate mai mare și un nivel de cunoștințe mai ridicat, adică scris, citit și socotit. În consecință și spațiul vital al bărbaților era mai mare, erau mai mobili decât femeile fiindcă ei erau cei care plecau cu produse la piață în orașe sau sate mai îndepărtate.

Conform acestor funcții putem constata care au fost acele comportamente considerate deviante de către societate. În primul rând trebuie să amintim indivizii care au comis culpe legate de infidelitate conjugală, apoi bătașii, alcoolicii, hoții, cei inapți pentru efectuarea datoriilor legate de gospodărie și de viața familială, cei care au dat naștere unui copil ilegal etc.

---

²² Andorka Rudolf, Buda Béla, Kiss Judit, *Család és házasság a mai magyar társadalomban*, Budapest, 1971, p. 228.; Cseh-Szombathy, (coord.), *A deviáns viselkedés szociológiája*, Budapest, 1974, p. 11.

²³ Nagy Imre, „A vitéz székely nemzet részletesebb ismertetése”, în *Vasárnapi Újság*, IV, 1857, nr. 44, p. 469.

Acești oameni erau disprețuiți de comunitate și uneori și izolați. Acest fapt este atestat și de respingerea mărturiilor depuse de indivizi cu comportament deviant, spusele lor fiind lipsite de valoare în fața comunității. Aceste pilde negative pot fi considerate totuși ca fiind necesare pentru o comunitate. Prin întâlnirea cu răul oamenii au înțeles care sunt comportamentele ce trebuie refuzate și cele ce sunt demne de urmat.